Sipos Levente
Kristóffy József moszkvai magyar követ

Ki volt Kristóffy József?

Kristóffy József 1890-ben született, jogot végzett, 1911 és 1914 között a Pénzügyminisztériumban, illetve a Honvédelmi Minisztériumban fogalmazó gyakornok, majd segédfogalmazó volt. Az első világháború alatt végig hadiszolgálatban állt, 1916-tól huszárfőhadnagyként. 1919. január 18-tól miniszteri fogalmazó a Külügy-minisztériumban 1919. július 2-i elbocsátásáig. 1919 októberétől 1937 áprilisáig központi szolgálatot teljesített a minisztériumban. Lassan haladt felfelé a ranglétrán (miniszteri segédtitkár, min. titkár, min. osztálytanácsos, 1938-ban min. tanácsos), miközben több osztályon dolgozott (számjel, hadifogoly, politikai, külföldön élő magyar állampolgárok gondozását ellátó osztály), elsajátította a külügyi szolgálat minden csínját-bínját és ismeretségbe került a fogalmazói kar sok tagjával. Különösen a tartalmi munka szempontjából legfontosabb politikai osztályon eltöltött több mint tíz év tette széles látókörű, tapasztalt szakemberré. Munkáját 1930-ban a III. osztályú Magyar Érdemkereszttel, 1939-ben a Magyar Érdemrend középkeresztjével honorálták.

1937 tavaszán az egyik legtekintélyesebb diplomata, Hory András varsói követ – aki 1934–1935-ben a külügyminiszter állandó helyettese volt – kezdeményezésére Kristóffy átkerült a diplomáciai karba. A varsói követség második embereként külszolgálati tapasztalatokat gyűjtött, gyakorlatot szerezve egy követség működésének irányításában. Erre az időszakra esett a magyar–lengyel együttműködés erősödése Kárpátalja visszaszerzése érdekében, a közös magyar–lengyel határ megteremtése, de a lengyel–német kapcsolatok megromlása, a német hódítástól való félelem légkörének tapasztalása is Lengyelországban. A németek háborús készülődései és főnökének, Horynak a németellenes beállítottsága őt szintén ebbe az irányba befolyásolta. A világháború kitörése után együtt érzett a lengyelekkel. Látta Varsó barbár bombázását, átélte a kalandos menekülést a szovjet határig, ahonnan szeptember 9-én a követ utasítására indult haza Magyarországra jelentéstételre. 13-i megérkezésének napján éppen a németek szövetségese, az olasz követ előtt hangoztatta, hogy „a lengyelek hősi bátorsággal küzdenek, és gyűlöletük leírhatatlan a németek iránt. A nép szellemisége ma is rendkívüli, azzal az elszántsággal teli, hogy a végsőkig ellenállnak." Egy hét múlva Kristóffyt, talán bizonyos mértékig váratlanul, az egyik legnehezebb diplomáciai posztra, a moszkvai követség élére jelölte a Külügyminisztérium.

A magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok 1941. június 23-i megszakítása után Budapesten cenzúra-, majd Kolozsváron nemzetiségi ügyekkel foglalkozott. 1941 decemberében előrelépett a minisztériumon belüli ranglétrán, miniszteri osztályfőnök lett. Kállay Miklós kormánya 1943. augusztus 18-án kinevezte dániai követnek, de az ottani belpolitikai helyzet miatt csak 1944 elején érkezett Koppenhágába azzal a feladattal, hogy a követség felállítása mellett keressen kapcsolatot a nyugatiakkal.

Bekapcsolódott a németek elleni dániai ellenállási mozgalomba. A Szálasi-puccs után Stockholmba menekült az egész követség az irattárral együtt. Emiatt a nyilas bíróság távollétében kötél általi halálra ítélte 1944. december 3-án.

1945 májusában visszatért Koppenhágába, ahol – már nem követként – a dániai Vöröskereszttel együttműködve mentőautók és gyógyszerek küldésével segítette Magyarországot. 1946 februárjában hazatért, igazolása után nyugdíjat kapott. Nyugdíját a kommunista hatalom 1949-ben megvonta, 1951-ben kitelepítették. 1956 novemberében útlevéllel kivándorolt, Koppenhágában telepedett le. 1969-ben hunyt el a család Bogö szigetén levő tanyáján.

A magyar–szovjet viszony 1939 szeptemberéig

A magyarországi ellenforradalmi rendszer a Szovjet-Oroszországból hazatért magyar kommunisták tanácsköztársaságának tagadásaként jött létre. Az uralkodó osztály rendkívül erős antibolsevista beállítottsága, Horthy Miklós kormányzó zsigeri kommunistaellenessége miatt zátonyra futottak a diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló 1924-es tárgyalások. A Szovjetunió elismerése számos ország részéről, az európai realitások, az olaszok nyomása, a magyar külpolitika „aktív szakaszba” lépése végül 1934-ben elvezetett a diplomáciai kapcsolat felvételéhez, a követségek felállításához 1935-ben. Megindult a kölcsönös bizalmatlanságtól fékezett, nagyon vékony szálakkal kötött politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatok kiépülése. Ezt érdemben előmozdította a kiváló képességű, európai látókörű, oroszul is beszélő követ, Jungerth-Arnóthy Mihály, aki gyorsan beilleszkedett a diplomáciai karba, ismeretséget kötött egy sor szovjet politikussal, viszonylag jó kapcsolatot ápolt Litvinov külügyi népbiztossal, akit az 1920-as évek elejének hadifogoly-csere tárgyalásai óta ismert. De ő is tehetetlen volt egyfelől az 1937–1938-as tömeges koncepciós perek mindenre kiterjedő bénító következményeivel, a külföldiekkel szemben tanúsított mérhetetlen gyanakvás légkörével, másfelől a kommunisták magyarországi üldözése, a magyar sajtó szovjetellenes beállítottsága által keltett kedvezőtlen moszkvai hatással szemben.

A szovjet külpolitika pillanatnyi érdekeit tartva szem előtt, 1939. február 2-án Litvinov közölte a magyar követtel, hogy Magyarországnak az Antikomintern Paktumhoz való csatlakozási szándéka miatt a Szovjetunió nem tartja fenn tovább budapesti követségét, és elvárja, hogy a magyar fél is számolja fel moszkvai követségét. Kijelentette, hogy ezt nem tekintik a diplomáciai kapcsolatok megszakításának és javasolta, hogy azokat egy másik országban levő képviseleten keresztül tartsák fenn. A szovjetek a paktumot a Szovjetunió elleni megállapodásnak tekintették, úgy ítélték meg, hogy Magyarország csatlakozásával feladja formális semlegességét, nyíltan a németek oldalára áll. Diplomáciai lépésüket figyelmeztetésnek szánták azon államoknak, amelyek esetleg szintén csatlakozásukat fontolgatták.

Csáky István külügyminiszter két napon belüli távozásra utasította a követséget és a magyar fél hónapokon át nem használta azt a kiskaput, valamelyik harmadik országban levő követségét, amelyen keresztül fenntarthatta volna a diplomáciai érintkezést. Csak 1939 júliusában indult ímmel-ámmal a puhatolózás a varsói magyar követen keresztül,

és augusztusban ült tárgyalóasztalhoz a párizsi szovjet követségen Jungerth-Arnóthy. A német–szovjet megnemtámadási egyezmény megkötése meggyorsította a magyar-szovjet kapcsolatok rendezését – amivel a németek is egyetértettek. Az ideológiai szembenállást, a politikai fenntartásokat hátrébb szorították. A párizsi szovjet követ szeptember 8-i keltezéssel kapta meg azt a táviratot Moszkvából, amelyben felhatalmazták, közölheti, hogy Magyarország normalizálhatja a diplomáciai viszonyt a moszkvai követség újbóli megnyitásával. Erre a közlésre szeptember 18-án került sor, ekkor jelentkezett a párizsi magyar követ a válaszért, egy nappal azután, hogy a Szovjetunió is megtámadta Lengyelországot, s nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetuniónak és Magyarországnak napokon belül közös határa lesz a Kárpátokban.

Kristóffy a moszkvai magyar követség élén

A magyar kormány gyors döntéssel Kristóffy Józsefet jelölte moszkvai követnek, s már szeptember 20-án hozzájárulást kért Moszkvától kinevezéséhez. Ez hamar megérkezett, s szeptember 30-án megtörtént kinevezése. Kristóffy nem tartozott a magyar külpolitika meghatározó személyiségei közé, de húszéves külügyi szolgálata alatt rengeteg tapasztalatot szerzett, jó képességű, szorgalmas, pontos munkát végző tisztviselő volt. Az ún. fogalmazói szakba tartozó (a központi igazgatásban, a diplomáciai és konzuli szolgálatban dolgozó szakmai elit) állomány rangsorában 1939. március 1-jén a 150 főből a 42. helyre sorolták, 1941 tavaszán a 36. helyre. A nála kétségtelenül alkalmasabb Jungerth-Arnóthy előkelőbb helyen állt (17.), de őt májusban Athénba, júliusban a görög követségnél magyar szempontból fontosabb Szófiába szemelték ki követnek, és szeptember elején meg is kezdte bulgáriai tevékenységét. Kristóffy addigi főnöke, Hory András pedig azért nem jöhetett számításba, mert egyrészt, mire visszaérkezett Budapestre, már elküldték az agrément-t a szovjeteknek Kristóffy jelöléséről, másrészt a németek amúgy sem vették volna jó néven a jelölését. A szovjetek választották azt a megoldást, hogy az addigi varsói követet, Ny. H. Saronovot küldték budapesti követségük élére. Az új magyar követ a külügyminiszter, Csáky István szóbeli intencióival bőségesen ellátva indult Moszkvába.

Október 19-én fogadta Molotov kormányfő, egyben külügyi népbiztos, akinek átadta megbízólevele másolatát "igen kimért formák között". Néhány percet töltött a csak oroszul tudó Molotovnál, aki kijelentette, hogy a szovjet kormány igyekezni fog jószomszédi viszonyt kiépíteni Magyarországgal. Október 25-én fogadta őt Kalinyin államfő, akinek átadta megbízólevelét, s aki a hivatalos aktus után fogadta őt dolgozószobájában is, ahol közvetlen hangvételű beszélgetés zajlott le. A magyar követ hangoztatta, hogy kormánya kedvező eredményeket vár a két állam kapcsolatainak fejlesztésében, annál is inkább, mert szomszédokká váltak. Magyarország a jószomszédság szellemében bizalomteljesebbé, barátságossá szeretné tenni a kapcsolatokat, ehhez kért Kristóffy támogatást és bizalmat. Kalinyin barátságos hangot megütve hangsúlyozta, hogy ki kell kapcsolni a múltban felmerült félreértéseket, melyek folytán a kétoldalú kapcsolatok nem a kívánatos irányban alakultak. "Közöttünk nincs helye az antagonizmusnak" – mondotta, együtt kell működni gazdasági és kulturális téren. Mint fejtegette, a két szomszédot semmiféle ellentét sem választhatja el egymástól. Kristóffy erre felvetette, hogy írásbeli megállapodást lehetne készíteni,

amely a jószomszédi viszonyt szabályozná, de az államelnök csak azt válaszolta, hogy tanulmányozni fogja az értékes felvetést.

A Vorovszkij utcai követség működési körülményei

A következő másfél évben tapasztalnia kellett Kristóffynak, hogy a Kalinyinnal folytatott oldottabb beszélgetéshez hasonló politikai eszmecserére alig számíthat. Molotov 1940 nyarától folytatott vele hosszabb beszélgetést is, de merevsége nem változott. Sztálinnal egyetlen mondatot sem váltott, egyszer fogtak kezet, amikor 1941. április 13-án a szovjet–japán barátsági és semlegességi szerződés megkötése után kivételesen Sztálin is elment a pályaudvarra búcsúztatni a japán külügyminisztert, és a peronon szembetalálva magát a diplomáciai kar búcsúztatásra megjelent tagjaival, váratlanul mindegyiküknek kezet nyújtott. A Külügyi Népbiztosság vezető munkatársaival a hivatalos elintéznivalón túl ritkán nyílt alkalom közvetlen politizálásra – a külügyi apparátust egyébként is erősen megtépázta az 1938–1939-es politikai tisztogatás. Még leginkább A. J. Visinszkij első külügyi népbiztos-helyettessel lehetett szabadabban társalogni, akinek illetékességébe tartozott a magyar reláció az előző kapcsolattartó, V. G. Gyekanozov külügyi népbiztos-helyettes 1940. novemberi berlini nagykövetté történt kinevezése után. Az általános gyanakvás légkörében az utca embere is félt szóba állni külföldiekkel.

Ez az elzárkózás komoly nehézségeket okozott politikai információs jelentéseinek elkészítésében, s még így is 300 politikai jelentést írt, természetesen részben beosztottai segítségével. A beosztottak létszáma 1939. október végén 7, 1940 januárjában 12 fő volt a segédszolgákkal együtt, s ehhez járult a kiszolgáló személyzet. A követség összetétele 1941 tavaszára annyira megváltozott, hogy egyedül Mihálkovács János miniszteri tanácsos, a követ távollétében az ügyvivő, maradt mindvégig a követ mellett. Az erős fluktuációhoz nem döntő mértékben, de hozzájárultak a nehéz moszkvai életkörülmények is.

A személyi illetményeket a követség újbóli felállításakor – kincstári megszorítások miatt – eleve csökkentették a korábbiakhoz képest.

A háborús készülődés miatt romlott az amúgy is gyenge közellátás Moszkvában. A szigorú jegyrendszer sem tudott segíteni azon, hogy szinte mindenből hiány volt, órákig kellett sorban állni (nem létezett diplomatabolt), az árak pedig meredeken emelkedtek 1940–1941-ben. Sújtotta a követség személyzetét, hogy dollárban kapott fizetését egyre rosszabb árfolyamon tudta rubelre váltani: 1 dollárért 1935-ben kb. 30 rubelt kaptak, 1941 tavaszán 12-18 rubelt.

A moszkvai követség munkatársai a futárszolgálatot vámmentes magáncsomagok szállítására 1935-től kezdve kedvezményesebben vehették igénybe, mint más magyar követségek (összesen 50 kg a kéthetenként érkező futárral). Kristóffy 1939. november 22-én kérte ennek felemelését legalább 100 kg-ra, mert "a beszerzési lehetőségeknek mondhatni katasztrofális csökkenése folytán a követség tisztviselőinek közszükségleti cikkekkel való ellátása – nem is szólva a társasági és reprezentációs kötelezettségekről – sehogy se lenne biztosítva akkor, ha a futárszolgálat ilyen célokra nem használtatnék

fel." Új nehézség adódott abból, hogy a világháború kirobbanása után megszűnt a Lengyelországban, majd a balti államokban a vásárlás lehetősége. Ráadásul az átmenetileg nem használható Budapest–Berlin–Varsó–Moszkva vasútvonal helyett a jóval hosszabb ideig tartó Budapest–Bukarest–Tiraspol–Moszkva vasúti összeköttetést kellett használni 1940 őszéig.

Tárgyalások a kereskedelmi kapcsolatok élénkítésére

A magyar követségnek a szovjet külpolitika befolyásolására a legminimálisabb volt a lehetősége. Kulturális kapcsolatok a háborús viszonyok között lényegében nem léteztek. Kereskedelem, ha nagyon alacsony szinten is, folyt a két ország között, minthogy abban a szovjet fél is érdekelt volt. Kristóffy több alkalommal ösztökélte partnereit árucsere-forgalmi egyezmény megkötésére, egy ideig hasztalanul. Amikor 1940 márciusában V. P. Patyomkint, a magyar ügyekben illetékes külügyi népbiztos-helyettest elmozdították posztjáról és a magyar ügyek átkerültek Gyekanozov külügyi népbiztos-helyettes kompetenciájába, Kristóffy felvéve vele a kapcsolatot tájékoztatta a függőben levő kérdésekről. Gyekanozov ekkor megígérte, hogy elő fogja mozdítani az árucsere-forgalom ügyét. 1940. április 22-i jelentésében a követ arról panaszkodott, hogy a jugoszlávokkal és a szlovákokkal rövidesen megkezdik a szovjetek a kereskedelmi tárgyalásokat, holott a szlovák követséget csak 1939 decemberében állították fel Moszkvában. Bezzeg a magyar gazdaságtanulmányi bizottság beengedése elől elzárkóztak, a még Patyomkin által kért magyar import- és exportlistákról nem nyilvánítottak véleményt. Úgy vélte, hogy "valószínűleg a szovjet elvi állásfoglalás idevonatkozólag még nem is történt meg". 1940. július 3-án a Molotovval folytatott beszélgetés során a külügyi népbiztos több fontos kijelentése között azt is hangsúlyozta, hogy kormánya kész a kereskedelmi tárgyalásokat mielőbb megkezdeni.

A szót ezúttal tett követte. Augusztus elején tíztagú kereskedelmi delegáció érkezett Moszkvába Nickl Alfréddel, a Külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályvezetőjével az élen. A szovjet delegációt A. I. Mikoján külkereskedelmi népbiztos vezette. A szeptember 3-ig tartó tárgyalásokon három plenáris és hét albizottsági ülést tartottak. Az egyik albizottság az árucsere- és fizetési megállapodást, a másik a kereskedelmi szerződést dolgozta ki. A megbeszélések udvarias és konstruktív légkörben, rugalmas és szívós érvelés közepette zajlottak le. Az elvi kérdésekről, a lebonyolítási mechanizmusról szóló szerződés tervezetét a magyar fél terjesztette elő. A tárgyalások kompromisszummal zárultak, a 17 pont legtöbbjét változatlan formában vagy módosításokkal elfogadták a szovjetek.

A konkrétumokról szóló megállapodás hosszabb vitát váltott ki. Mindkét fél előterjesztette export-import árulistáját. Az egyezkedés során a magyaroknak sikerült felemeltetniük 2,3-2,3 millió dollárra a Mikoján által elgondolt 1,8-1,8 millió dolláros évi összértéket. Ezt is sovány eredménynek tartották, de a csalódást enyhítette, hogy a megállapodás keretein felül is lehetett kereskedni szabad deviza ellenében, és hogy kedvező tapasztalatok esetén a későbbiekben növelni és változtatni lehet a kontingenseket. A szovjetek faárut, gyapotot, gyapothulladékot, szuperfoszfátot, naftalint, pyroxidot, terpentint, csontzsírt, azbesztet ajánlottak fel és vasúti síneket,

vasúti kocsi tengelyeket, kőolaj szállítására szolgáló csöveket és pumpákat, hajókat, elektromotorokat, dieselmotorokat és darukat igényeltek.

A nyersanyaghiányban szenvedő magyar ipar számára fontosak voltak az említett nyersanyagok, de különösen szükség lett volna vasércre. A hadiipari konjunktúra körülményei között egész Európában vashiány volt. Végig a vas állt a tárgyalások középpontjában, a szovjetek teljesen elzárkóztak a kérés teljesítése elől, inkább ígértek pl. kenőolajat és mangánércet, amiket eleinte szintén nem akartak adni. A magyarok azzal menekültek ki a megállapodást fenyegető patthelyzetből, hogy indítványozni fogják a kormánynak, hogy a hadiipar számára zárolt vas egy részét szabadítsák fel a gyáripar részére a Szovjetunióba exportálandó termékek legyártásához. A végén Nickl viccesen megjegyezte: "legközelebb egy nagy mágnest fog kérni Krutikov helyettes népbiztostól, hogy avval Európában körüljárva vasat találjon."

A kereskedelmi szerződés szeptember 3-i aláírása mellett abban is megállapodás született, hogy a két követségen kereskedelmi kirendeltséget létesítenek. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége november 30-án ratifikálta a szerződést. A két állam közötti vasúti forgalom megnyitására vonatkozó pontot kihagyták a szerződésből. Abban állapodtak meg, hogy erről külön egyezményt fognak kötni. Mikoján meghívta a küldöttséget, hogy a repülőnap megtekintése után látogasson el a Szovjetunió gazdasági kiállítására. Ennek kapcsán vetődött fel, hogy a szovjetek részt vehetnének kiállítóként az 1941-es Budapesti Nemzetközi Vásáron.

1941. január végén ismét tárgyalóasztalhoz ültek Moszkvában a két fél gazdasági, postai és közlekedési szakemberei. A postai, távíró és telefonforgalmi megállapodást, amely a tarifákat is megszabta, kellemes légkörű tárgyalásokon gyorsan, nyolc nap alatt tető alá hozták, és február 4-én aláírták. Kristóffy elégedetten írta, hogy az ez alkalomból tartott fogadásra két népbiztos-helyettes a szokásos huzavona nélkül elfogadta a meghívást és meg is jelent. Néhány nap múlva megindult a közvetlen távíró- és telefonforgalom a két ország között és rövidesen, a Külügyi Népbiztosság jóváhagyása után a postacsomag-forgalom is elkezdődhetett.

A vasúti forgalomra vonatkozó tárgyalások február végéig tartottak, március 1-jén írták alá a megállapodást, e hónap közepén megnyílt a közvetlen forgalom a két ország között. A megbeszélések elhúzódását az okozta, hogy műszaki bizottságnak kellett felmérnie a helyzetet a határnál a Kárpátokban és megoldást találnia a széles nyomtávú orosz vasút okozta problémákra. Vizsgálták egy harmadik sín lefektetésének lehetőségét egy szakaszon. Egyelőre a szovjet oldalon levő Lavroncén történt a vasúti kocsik átrakása, a magyar oldalon Valócon fél év alatt akarták elkészíteni az átrakó állomást, többek között 500 m-es emelt vágány építésével, hogy a szovjet teherkocsikból át lehessen ömleszteni pl. az apatitot a magyar vagonokba.

A küldöttség a moszkvai követség kereskedelmi attaséjával együtt áttekintette az árucsere-forgalmi egyezmény végrehajtásának állását, hosszan vitatkozva a mérlegnek a kifizetéseken vagy a tényleges szállításokon alapuló kiszámításáról. Hetekig tartó kemény vitát folytatott a külkereskedelmi szervekkel, szélesebb árulista alapján, mint augusztusban, de éles versenyben állva más országok külkereskedőivel, mert a

nyersanyagokban óriási volt a kereslet az európai piacon - s közben a magyarországi cégekkel is folyamatosan konzultálni kellett.

A Külkereskedelmi Hivatalba és a Külügyminisztériumba küldött jelentések szerint a magyar import 1941 szeptemberéig várhatóan 1,6 millió dollár, az export 1,4 millió dollár értékű lesz, 1942 májusáig megközelíti a 4,5-4,5 millió dollárt. Az import gyapot, gyapothulladék, foszfát, hengerolaj, azbeszt, mangánérc, a magyar export 20 000 vasúti kocsitengely, 500 elektromotor, 80 dieselmotor, 8 lokomobil, 2 szállítóhajó, 4000 t cső - és ezt kiegészítették a szabad dollárért vásárolt vegyi áruval és nyersanyagokkal, illetve szélesebb skálájú iparcikk exporttal.

A szovjet külpolitikáról

A magyar követ – a két állam közötti összekötő kapocs szerepén túl – fő feladatának tekintette a szovjet külpolitika Magyarországot is érintő terveinek, rövid és hosszú távú céljainak, lépéseinek kipuhatolását. Jelentéseiben ismételten hangot adott annak a meggyőződésének, hogy a Szovjetunió távlati célja továbbra is a bolsevista világforradalom, amelyhez a feltételeket az imperialista hatalmak világháborúja teremtheti meg. Az volt a fixa ideája, hogy "a Kreml külpolitikáját elsősorban az a törekvés irányítja, hogy a háború időtartamát meghosszabbíthassa, azon kívül maradhasson és a szembenálló nagyhatalmak erőinek csökkenésekor mint döntő tényező léphessen fel." Ugyanakkor Sztálin két veszélytől tartott: a Szovjetunió elleni német támadástól és attól, hogy az összes nagyhatalom szovjetellenes koalíciót köt. A nagyobbnak és közvetlennek tartott német veszély csökkentésére kötöttek 1939 augusztusában megnemtámadási szerződést a náci Németországgal, amivel egyszersmind obvjektíve segítették a németeket a világháború kirobbantására – ha Lengyelországon keresztül is – Nyugat felé Nagy-Britanniával és Franciaországgal. Ennek bekövetkezésével egyelőre megakadályozták a szovjetellenes nagyhatalmi koalíció létrehozását is.

A szovjetek egyetlen országot sem tekintve szövetségesüknek semlegesek kívántak maradni, e státusban ápolva a politikai és gazdasági kapcsolatokat mindkét táborral, de nem azért – írta Kristóffy, amivel Molotov indokolta 1940. március 29-én külpolitikai expozéjában –, hogy semlegességi pozíciójukkal megakadályozzák a háború kiterjesztését, hanem azért, mert "a szovjet kormány a semlegességnek legalábbis egyelőre való megőrzésével látta két lényeges politikai célját szolgálni: a háború tartamának meghosszabbítását és imperialista céljainak megvalósítását az esetleg később megnyíló előnyös helyzetek kihasználásával." Tehát arra spekulált, hogy a világháború elhúzódása kimeríti a németek és a szövetségesek hadipotenciálját, s akkor színre lép az erejét megőrző Vörös Hadsereg.

A németek elleni preventív védekezésnek és expanziós céljai elérésére tett lépéseknek tekintette a magyar diplomata a Finnország elleni háborút, a három balti állam fokozatos bekebelezését, Besszarábia és Észak-Bukovina megszerzését Romániától. Mindezt élénk figyelemmel követte, többnyire előre jelezve a szovjetek diplomáciai és katonai lépéseit. Ironikusan emlékeztetett Sztálinnak még az SZK(b)P XVIII. kongresszusán, 1939 márciusában hangoztatott békeszólamaira ("Mi a békét akarjuk…

Jószomszédi viszonyt akarunk összes szomszédainkkal, amíg ők is hasonló viszonyt tartanak fenn"), hozzáfűzve: "Ha mindez igaz volna, úgy a Szovjetunió összes szomszédja nyugodtan alhatna."

Kristóffy hangsúlyozta: "A Szovjetuniónak érdeke, világforradalmi tervei szempontjából, a háború elhúzása, de nem érdeke Németország győzelme." Mint 1940 májusában jelentette, "a kommunista vezérek fokozódó csalódással figyelik a német hadsereg gyors eredményeit a nyugati hadszíntéren." Besszarábia megszerzésének időzítését két okkal magyarázta: a nyugati német győzelem előtt kész helyzetet akart teremteni, s "a szovjet–román viszony hirtelen kiélezésével igyekezett a háború lehetőségét növelni." Az 1940. szeptember 27-i német–olasz–japán háromhatalmi egyezményt veszélyesnek ítélte a Szovjetunió szempontjából, mert német–japán harapófogóba kerülhet, de hozzátette Catilinaként ismételve: "egyedül az előnyös a Szovjetunióra nézve, hogy az esetleg meggyorsíthatja a háború kiszélesítését és ennek folytán a háború elhúzódását."

Arra a lehetőségre, hogy a szovjet reményeket szétfoszlathatja Németország szembefordulása és a Szovjetunió megtámadása, Kristóffy visszatérően utalt, mint ahogy arra is, hogy a szovjet vezetés ettől félt a legjobban. Rámutatott, hogy a két állam között az ideológiai ellentéteken túl is mély érdekellentétek vannak. Ezek könnyen robbanhatnak, a bizalmatlanság folyamatosan fennáll a felszínen mutatott együttműködés és a gesztusok, az élénk kereskedelmi kapcsolatok mögött.

A magyar–szovjet kapcsolatokról

A magyar követ 1940 nyaráig úgy érezte, hogy a szovjetek alig fordítanak figyelmet Magyarországra, amelyet alapjában véve a német érdekszférába sorolnak. Addig kölcsönösen a rutinügyek intézésére szorítkoztak. A magyar fél részéről is csak arra terjedtek ki a "gesztusok", hogy Kristóffy néhányszor tisztázó felvilágosítással szolgált, tekintetbe véve a szovjet érzékenységet. Így 1940. január 14-én tájékoztatta Patyomkin külügyi népbiztos-helyettest, hogy valótlanok azok a terjengő hírek, melyek szerint Csáky magyar és Ciano olasz külügyminiszter velencei találkozójának szovjetellenes éle lett volna, semmiféle blokk megszervezéséről nem volt szó. Egy másik esetben, 1940. május 21-én arról tájékoztatta Gyekanozovot két magyar hadtest hadilétszámra emelése kapcsán, hogy a két hadtest mozgósítása pusztán kiképzési célokat szolgált.

A Molotovval 1940. július 3-án folytatott megbeszélésből azt a következtetést vonta le, hogy "a szovjet kormány kilépni szándékozik az eddigi tartózkodó magatartásából Magyarország iránt és a normálissá vált diplomáciai kapcsolatot hajlandó volna a maga részéről belső tartalommal is megtölteni." Ezt a szovjet kormányfő következő kijelentéseire alapozta: "1. a Szovjetuniónak nincsen semminemű követelése Magyarországgal szemben; 2. a szovjet kormány a jószomszédi viszony kiépítésére törekszik Magyarországgal; 3. a szovjet kormány megalapozottaknak tekinti a magyar területi követeléseket Romániával szemben és kész azokat támogatni a békekonferencián, ha ott kerülnének megoldásra; 4. egy esetleges magyar–román háború esetén a Szovjetunió magatartása a magyar követelések tekintetében elfoglalt

álláspontjából következik". A kereskedelmi tárgyalásokkal kapcsolatos 5. pontról fentebb már volt szó.

Kristóffy a váratlan fordulatot a szovjet–német viszonyra vezette vissza. Ezt a viszonyt a megnemtámadási szerződés dacára mély kölcsönös bizalmatlanság hatotta át. A május-júniusi nagyméretű német győzelem Nyugaton fokozta a bizalmatlanságot szovjet részről. Szerinte a Szovjetunió szívesen venné, ha a németek szempontjából nemkívánatos események történnének, márpedig például egy magyar–román fegyveres konfliktus nyilvánvalóan veszélyeztetné a németek gazdasági érdekeit. Ezért a követnek az volt az impressziója, hogy Molotov burkoltan ilyen biztatást adott egy héttel azután, hogy a Szovjetunió megszerezte Besszarábiát és Észak-Bukovinát Romániától. Feltételezte, hogy "a szovjet kormány szívesen verne éket Németország és barátai közé, nem feledve el annak lehetőségét, hogy a jelenlegi kollaboráció után egyszer mégis sor kerülhet Hitler ismert keleti terveinek megvalósítására, amely esetben szovjet érdek volna, hogy Németország barátai ne jussanak szerephez a leszámolásban."

Augusztus 24-én egyórás hasonló beszélgetés zajlott le Molotov és Kristóffy között. A magyar követ tájékoztatást adott a magyar–román területi tárgyalásokról, majd érdeklődésére Molotov azt válaszolta, hogy "követeléseinket megalapozottaknak tartják és [a] szovjetek magatartása [az] események során kedvező lesz Magyarország részére… a magyar kormány legyen meggyőződve, hogy [a] versailles-i és trianoni Romániát sohasem tartotta ideálisnak és az egyformán sérelmes volt Oroszország, Bulgária és Magyarország szempontjából." Csupán az érdekesség kedvéért megjegyezhető, hogy e beszélgetés folyamán Csáky kívánságára a követ felvetette katonai repülőgépek vásárlását a Szovjetunióból, de ezt Molotov a háborús készülődések közepette természetesen elhárította.

Érdemes megjegyezni, a Szovjetunió sérelmezte, hogy a németek nem vonták be a bécsi döntőbíráskodásba Erdély ügyében (Magyarország és Románia csak Németországot és Olaszországot kérte fel erre), az 1939. augusztusi megnemtámadási szerződés alapján a németeknek erről konzultálniuk kellett volna vele. Molotov július 3-i nyilatkozata alapján a magyar fél javasolhatta volna a szomszédos nagyhatalom Szovjetunió bevonását is a döntőbíráskodásba, akár egyetértett volna vele Románia, akár nem. A szélesebb nemzetközi támogatás elnyerése magyar érdek volt, s Erdély háború utáni sorsa szempontjából ennek lehetett volna jelentősége. Sőt, ez szélesítette volna Magyarország háború alatti mozgásterét, esetleg még a viszontbiztosítás elvének érvényesítéséig is el lehetett volna jutni a Szovjetunióval. Németország érdekei viszont azt diktálták, hogy Magyarország neki legyen a lekötelezettje, ne legyen hálás a Szovjetuniónak is. A számlát azonnal benyújtották, mert a bécsi döntés napján ugyancsak Bécsben Németország és Magyarország kisebbségi egyezményt írt alá, amely jelentősen kiterjesztette a hazai német népcsoport jogait.

Háromnegyed éven keresztül a korábbinál jobb légkör övezte a két ország viszonyát. Csáky István – aki viszonylag jó személyi kapcsolatot ápolt Saronov budapesti szovjet követtel – 1940. november 13-án a képviselőházban kijelentette: "Szovjet-

Oroszországgal kapcsolataink közvetlenek és normálisak… a magyar kormány tökéletesen tisztában van a szovjetorosz birodalom gazdasági és politikai súlyával."

A szeptember 3-án kötött kereskedelmi szerződés után a magyar fél tett gesztust. Szeptember végén értesítette Saronovot, hogy hajlandó az 1849-ben a cári csapatok által zsákmányolt magyar honvédségi zászlókért cserébe szabadon engedni Rákosi Mátyást. A szovjetek hosszú ideje különös súlyt helyeztek kiszabadítására, és ezt a cserét Jungerth-Arnóthy Mihály már 1934-ben javasolta. A tárgyalások most sikerrel zárultak. Rákosit feltételesen szabadlábra helyezték, november 2-án lépte át a határt (Vas Zoltánnal együtt), és már részt vett a moszkvai november 7-i ünnepségen. Kristóffy egyik jelentésében beszámolt fogadtatásáról. Később is ismertette tevékenységét. A magyar kommunista emigráció működésének figyelemmel kísérése – amint az más országok esetében is történt – amúgy is a követség feladatai közé tartozott.

Az "árucserét" mindkét fél kényelmetlennek érezte a nyilvánosság elé tárni, ezért a zászlók ünnepélyes visszaszolgáltatása és hazaszállítása hónapokkal később, a közvetlen vasúti forgalom megnyitása után történt meg. Kristóffy részletes jelentést küldött az 1941. március 20-án a Vörös Hadsereg székházának dísztermében rendezett moszkvai ceremóniáról, a zászlók ünnepélyes útnak indításáról a kijevi pályaudvarról. Az addig a forradalmi múzeumban őrzött 56 1848–1849-es zászlót Kristóffy vette át Tyulenyev hadseregtábornoktól, a moszkvai katonai körzet parancsnokától, s mindketten rövid beszédet tartottak.

A zászlók moszkvai visszaadását s budapesti ünnepélyes fogadtatását mindkét fél részéről élénk sajtóvisszhang kísérte. A politikusoknak is alkalmat kínált a mosolydiplomáciára. A magyar külügyminiszter szovjet partnerének szóló köszönőlevelének átvételekor, majd Molotov válaszának átadásakor Visinszkij "szokatlan bőbeszédűséggel nyilatkozott a Magyarország tekintetében fennálló barátságos szovjet szándékokról" Kristóffy előtt. Molotov pedig leszögezte válaszlevelében: "A szovjet kormányt Magyarországgal való kapcsolatában változatlanul az a törekvés vezérelte és a jövőben is az a törekvés fogja vezérelni, hogy a jószomszédi viszonyt erősítse és fejlessze, ami országaink kölcsönös hasznára és népeink javára fog szolgálni."

Kristóffy arról is beszámolt, hogy a moszkvai német követség ellenérzésekkel fogadta a 48-as zászlók ügyét. Figyelmeztette őt, hogy "a szovjettel szemben a legbizalmatlanabbnak akkor kell lenni, mikor ez a baráti mezt ölti magára… A népi szimpátia megnyerése végett történt a zászlók visszaadása… Német baráti sugalmazás szerint szovjet részről jelenleg minden úton arra törekszenek, hogy a délkeleten elvesztett pozíciókat újakkal legyenek képesek pótolni". A követ hozzátette: "e felfogásban van némi igazság. A német megjegyzések egyébként jellemzőek a német–szovjet viszony természete szempontjából is." Kristóffynak mindkét észrevételében teljesen igaza volt.

A kedvező szovjet lépések közé tartozott, hogy a követség kérésére, ha nehézkesen is, intézkedtek a Besszarábia és Észak-Bukovina megszerzése után ott rekedt azon erdélyi magyarok Magyarországra juttatásában, akiket korábban a román szervek oda irányítottak munkára, illetve akik a román hadsereg katonáiként nem tudtak elutazni,

amikor a románok kiürítették a területet. Ez több száz személy kiengedését jelentette 1940 ősze és 1941 tavasza között. Attól viszont elzárkóztak, hogy a bukovinai csángó falvak lakóit áttelepítsék.

Kisebb gesztusnak tekinthető, hogy Molotov részvétét fejezte ki a követségnek Csáky István 1941. január 27-i és Teleki Pál miniszterelnök április 3-i halála miatt.

A kétoldalú kapcsolatok sikeres időszaka véget ért 1941 áprilisában, amikor – miután Németország lerohanta Jugoszláviát, majd a több mint húsz éves szerb dominanciával elégedetlen Horvátország kivált az összetákolt délszláv államalakulatból – a magyar csapatok átlépték az államhatárt, visszaszerezve az első világháború után elveszített magyar területek jelentős részét. 1941. április elejéig, Magyarországnak Németországhoz való korlátozott felzárkózásáig tartott a Jugoszlávia elleni támadásban. Bárdossy László újdonsült kormányfő és február óta külügyminiszter még a magyar katonai bevonulás előtt, április 10-én körtáviratban tájékoztatta a magyar követségeket, hogy milyen indoklást adjanak a bevonulásról. Kristóffyt egy napi várakoztatás után, április 12-én fogadta Visinszkij, aki a követ magyarázata után előre leírt szöveg alapján kinyilvánította, hogy a szovjet kormányra rossz benyomást tett, hogy Magyarország alig négy hónappal az "örök barátsági" szerződés megkötése után megtámadta Jugoszláviát. Figyelmeztette, hogy Magyarországot is érheti hasonló szerencsétlenség, mint Jugoszláviát, és akkor szintén nehéz helyzetbe kerülhet, mert területén is vannak nemzetiségek. Kristóffy azzal próbált visszavágni, hogy "Magyarország alig jár el most másképpen, mint a Szovjetunió eljárt 1939 szeptemberében, amikor a lengyel állam részéről is a felbomlás tünetei mutatkoztak; az akkori szovjet álláspont szerint ugyanis a Szovjetunió nem viselt háborút, hanem csak fajrokonai sorsát sietett biztosítani."

A magyar követ okkal tételezte fel, hogy Visinszkij a főleg rutének lakta Kárpátalja elszakítására célzott. Mint írta: "Bár Magyarország nemzetiségeire itteni működésem óta szovjet részről egyetlen ízben sem történt utalás, már a múlt év őszén jelentettem azt az érzésemet, hogy a ruténkérdésnek megfelelő pillanatban való felvetése hátsó gondolatát képezi a szovjet kormánynak velünk szemben. E kérdésben való kifejezett utalás, azt hiszem, arra kell indítson bennünket, hogy e lehetőség bekövetkeztével fokozottan számoljunk és arra felkészüljünk." Ezt a gyanakvást a moszkvai német követség már 1940 nyarán is igyekezett táplálni a magyar diplomatákban.

A szovjet hírügynökség, a TASZSZ hivatalos közleményt adott ki a találkozóról, szó szerint közölve a külügyi népbiztos-helyettes nyilatkozatát. Ezt a szovjet sajtó az első oldalon tette közzé. Bárdossy kérdésére Ribbentrop azt válaszolta, hogy a TASZSZ-közleményre ne reagáljon a moszkvai magyar követség, elegendő a sajtóban reflektálni rá.

Ettől kezdve a magyar–szovjet viszony valójában elhidegült, de a formálisan normális diplomáciai kapcsolatok fennmaradtak. Mielőtt Saronov követ visszautazott Budapestre, Kristóffy május 8-i jelentése szerint felkereste őt, és beszélgetés közben megjegyezte, hogy "a jugoszláv kérdés kapcsán a magyar és a szovjet kormány között felmerült nézeteltérés nem lesz kihatással kapcsolatainkra, és a szovjet kormány intenciói változatlanul a jószomszédi viszony fenntartására irányulnak

Magyarországgal." A magyar követ úgy vélte, hogy Saronov főnökei utasítására tette a békülékenységet kifejező közlést. Kristóffy álláspontja az volt, hogy "Saranov követ közlései a jelenre vonatkoztatva sem fedik a valóságot… szovjet részről nem áll fenn többé az a kedvező hangulat, mint ez ideig". Nagyon erős fenntartásokkal szemlélve a szovjet külpolitikát, hangsúlyozta: "helytelen volna az említett kijelentésnek a távolabbi jövőre nézve nagyobb jelentőséget tulajdonítani, és az, úgy vélem, csak arra az időre szól, míg a német–szovjet viszony a jelenlegi relatív nyugalmi helyzetben fennáll. A jugoszláv kérdés kapcsán felmerült nézeteltérés mindenesetre hasznos volt abból a szempontból, mert megerősítette azokat a feltevéseket, amelyek a szovjet valódi intencióra nézve eddig is fennállottak. Természetesen ennek dacára továbbra is érdekünk marad a zavartalan szomszédi viszonyt a Szovjetunióval a lehetőségek határáig fenntartani, de szerény nézetem szerint még fontosabb érdekünk a magyar-szovjet viszonyból minden oly lehetőséget kikapcsolni, amely eszközül szolgálhat a szovjet kézben a magyar nemzet ellenálló erejének csökkentésére."

Itt főleg az ideológiai hatásra, a propagandafogásokra gondolhatott. Egy június 5-i jelentésében rámutatott, hogy míg a szovjet sajtó rendszeresen bírálja a magyarországi gazdasági állapotokat, a magyar sajtó nem bírálja a szovjet gazdasági helyzetet, ezért egyesek paradicsomi állapotokat képzelnek a Szovjetunióban. "Érzésem szerint ilyenek, különösen a budapesti vásáron lehetővé tett szovjet pavilon által kifejtett szemfényvesztő és valószínűleg teljesen félrevezető propaganda hatása folytán, meglehetősen sokan lehetnek."

A Budapesti Nemzetközi Vásáron a Szovjetunió bemutatkozásra valóban feltűnést és komoly sikert aratott. A magyarokon kívül öt ország (Németország, Olaszország, a Szovjetunió, Svájc, Szlovákia) vonultatta fel termékeit. A szovjet részvételről április előtt született megállapodás. Nagy szó volt, hogy Horthy Miklós és felesége is megtekintette május 2-án, a megnyitás napján a szovjet pavilont a Városligetben. Másnap két miniszter látogatta meg, és az utca emberei hosszú sorban várakoztak, hogy megnézhessék az egy hétig nyitva tartó kiállítás alatt a szovjet ipar és mezőgazdaság termékeit.

(Első közlés: Onlineplusz – A *Rubicon* melléklete – http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/kristoffy_jozsef_moszkvai_magyar_kovet/)